

УДК 343.985

**ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ
ПРИ ВИЯВЛЕННІ ОЗНАК ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ**

Обаль О. О.,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Анотація: визначено особливості економічних злочинів, які обумовлюють використання оперативно-розшукових методів для їх виявлення. Обґрунтовано необхідність взаємодії слідчого з оперативними підрозділами при документуванні злочинної діяльності і сумісного складання оптимального плану проведення слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: економічний злочин, фіктивне підприємство, оперативно-розшукові методи, взаємодія, слідчо-оперативна група.

Аннотация: определены особенности экономических преступлений, обуславливающие использование оперативно-розыскных методов для их обнаружения. Обоснована необходимость взаимодействия следователя с оперативными подразделениями при документировании преступной деятельности и совместного составления оптимального плана проведения следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: экономическое преступление, фиктивное предприятие, оперативно-розыскные методы, взаимодействие, следственно-оперативная группа.

Annotation: the features of economic crimes, which determine the use of operational-search methods for their detection, are determined. The necessity of interaction of the investigator with the operational units in the documenting of criminal activity and the joint compilation of an optimal plan for conducting investigative (search) actions is substantiated.

Key words: economic crime, fictitious enterprise, operative-search methods, interaction, investigation-operational group.

Якість досудового розслідування економічних злочинів значною мірою залежить від взаємодії органу досудового розслідування (слідчого) з оперативними підрозділами, які відповідно до ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» здійснюють, зокрема пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України (надалі – КК), з метою їх припинення та в інтересах кримінального судочинства [1]. Очевидно, що оперативно-розшукова діяльність (дала – ОРД) оперативних підрозділів спрямовується, перш за все, на виявлення неочевидних, приховуваних злочинів, до числа яких належать і злочини економічні. І саме в пошуковій діяльності оперативних підрозділів повинні закладатися основи їх взаємодії з слідчим, як запоруки судової перспективи кримінального провадження, висвітлення чого і складає мету цієї статті.

Виявлення фактичних даних про економічні злочини для їх внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) і початку досудового розслідування є досить складним завданням, особливо з урахуванням того, що таке виявлення повинно бути таким, яке б дозволяло швидко і безперешкодно отримати докази злочинної діяльності і забезпечити судову перспективу такому кримінальному провадженню. В цьому аспекті важливо враховувати особливості механізму вчинення економічних злочинів, які спрямовані на незаконне збагачення, вчиняються організованими групами осіб і в своєму механізмі містять використання легальних (у т.ч. фіктивних) підприємств, їх банківських рахунків, укладання цивільно-правових (господарських) договорів, що надає можливість маскувати злочинні дії під цивільно-правові відносини. Окрім того, криміналістично значущою особливістю економічних злочинів є те, що вони вчиняються організованими групами з розподіленням злочинних функцій і результатом їх дій виступають не окремі злочини, а їх комплекси (сукупності) з різною кримінально-правовою кваліфікацією. У зв'язку із цим А.Ф. Волобуєвим запропоновано у комплексі економічних злочинів виділяти злочини основні (безпосередньо спрямовані на отримання матеріальної вигоди: ст. ст. 190, 191, 212, 222 КК) та допоміжні або підпорядковані (виступають способом вчинення або приховування основного злочину: ст. ст. 200, 205, 209, 210, 218 КК та ін.) [2].

Таким чином, при розслідуванні економічних злочинів предмет доказування включає в себе склади кількох злочинів та їх зв'язки між собою, що суттєво ускладнює кримінальні провадження цієї категорії. Значною мірою можливість отримання доказів злочинної діяльності груп економічних злочинців створюються на стадії виявлення злочинів, для чого застосовуються оперативно-розшукові методи пошуку і фіксації фактичних даних про ознаки того чи іншого економічного злочину та забезпечення безперешкодного отримання доказів після початку досудового розслідування. В теорії ОРД зазначені дії отримали назву оперативного пошуку [3, с. 265].

Необхідність у використанні ОРД ґрунтується на тому, що організованій економічній злочинності, яка маскується легальними формами господарської діяльності, використовує новітні комунікаційні технології та кваліфікованих юристів, правоохоронні органи повинні протиставити адекватні методи виявлення і фіксації слідів, які виступають ознаками основних і допоміжних злочинів. Відповідно до чинного законодавства ОРД – це система

гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. Але, як звернув увагу О.М. Бандурка, оперативно-розшукова діяльність, яка раніше регламентувалася відомчими інструкціями і наказами і носила закритий, таємний характер, у незалежній Україні, в якій за Конституцією встановлено і закріплено верховенство права, законодавчо легалізована. Обізнаність населення взагалі і злочинців, зокрема, про форми і методи оперативно-розшукової діяльності набагато ускладнили роботу оперативного працівника, який щоразу розкриваючи новий злочин, має шукати і нові шляхи проникнення в його тайну [4, с. 4-5]. В цьому контексті економічні злочинці стоять на особливому місці.

Н. Л. Гула цілком обгрунтовано відзначає, що для виявлення ознак економічних злочинів необхідно враховувати їх особливості слідотворення:

- зовні вони часто мають вид нормальних фінансово-господарських операцій;
- більшість зазначених злочинів залишає сліди в різних документах (управлінських, бухгалтерських, технологічних, складених органами контролю тощо);
- вчинення злочинів у зазначеній сфері є корисливим і фігурант має метою отримання матеріальні цінності або грошові засоби [5, с. 323].

Оскільки при вчиненні економічних злочинів повсюдно використовуються фіктивні підприємства, то типовим випадком виявлення слідів економічних злочинів є саме встановлення ознак фіктивних підприємств, які використовуються злочинцями для прикриття певної незаконної діяльності [6, с. 53-80]. У ст. 55¹ Господарського кодексу України визначено ознаки фіктивного підприємства, що дають підстави для звернення до суду щодо припинення юридичної особи або припинення діяльності фізичною особою - підприємцем:

- реєстрація (перереєстрація) на недійсні (втрачені, загублені) та підроблені документи;
- відсутність реєстрації у державних органах, якщо обов'язок реєстрації передбачено законодавством;
- реєстрація (перереєстрація) у органах державної реєстрації фізичними особами з подальшою передачею (оформленням) у володіння чи управління підставним (неіснуючим), померлим, безвісти зниклим особам або таким особам, що не мали наміру провадити фінансово-господарську діяльність або реалізовувати повноваження;
- реєстрація (перереєстрація) та провадження фінансово-господарської діяльності без відома та згоди його засновників та призначених у законному порядку керівників [7].

На цій основі визначаються відповідні пошукові оперативно-тактичні завдання:

- 1) встановлення з одержанням відповідних документів факту державної реєстрації суб'єкта підприємництва шляхом звернення з відповідним запитом до органу державної реєстрації за місцем проживання чи знаходження суб'єкта підприємництва;
- 2) визначення фактичного місцезнаходження суб'єкта підприємництва, його керівництва та структурних підрозділів;
- 3) встановлення особливостей внутрішньої будови приміщення, а також особливостей електро-, водо- і газопостачання, особливостей підключення каналів зв'язку до приміщення (телефон, Інтернет);
- 4) встановлення і перевірка осіб, які брали участь у державній реєстрації як засновники суб'єкта підприємництва, а також його керівників (перевірка їх причетності до реєстрації інших підприємств та причетності до вчинення злочинів у минулому);
- 5) встановлення факту взяття на податковий облік в територіальному підрозділі державної податкової служби з одержанням відповідних документів;
- 6) встановлення факту відкриття зареєстрованим суб'єктом поточного рахунку у банківській установі з одержанням копій документів, які були подані до цієї банківської установи, а також про отримання дозволу для відкриття валютного рахунку за кордоном;
- 7) перевірка факту одержання зареєстрованим суб'єктом підприємництва ліцензій (дозволів) на здійснення певних видів підприємницької діяльності [8].

Встановлення оперативно-розшуковим шляхом ознак фіктивності підприємства, задіяного в механізмі злочинної економічної діяльності, дозволяє виявити і задокументувати й інші складові ланцюжки злочинної технології збагачення. Але під час цієї діяльності оперативного підрозділу повинен бути визначений оптимальний момент направлення зібраних матеріалів, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп з ознаками конкретних злочинів до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування.

Відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», у разі виявлення ознак злочину оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування (ч. 1 п.7 ст. 7). У випадку ж, якщо ознаки злочину виявлені під час проведення оперативно-розшукових заходів, що тривають і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження, підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, повідомляє відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак злочину, закінчує проведення оперативно-розшукового заходу, після чого направляє зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, до відповідного органу досудового розслідування (ч. 2 п.7 ст. 7).

Таким чином, у вказаному законі передбачена ситуація, коли інформування оперативним підрозділом відповідного органу досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак злочину здійснюється тільки в момент належної «зафіксованості» даних про протиправні діяння, але направлення відповідних матеріалів для внесення відомостей в ЄРДР і початку досудового розслідування пов'язується з завершенням оперативно-розшукових заходів. У зв'язку з цим потрібно звернути увагу, що повноваження оперативного підрозділу у

кримінальному провадженні досить обмежені. Так, співробітники оперативних підрозділів не мають права не тільки здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою, але й звертатися з таким клопотанням до слідчого судді чи прокурора (ч. 2 ст. 41 КПК). У той же час, слідчий та його процесуальний керівник – прокурор наділені правом ініціювати й проводити й негласні слідчі (розшукові) дії, які за своєю сутністю є реалізацією оперативно-розшукових методів. Окрім того вказані суб'єкти наділені правом доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам (п. 5 ст. 36, п. 3 ст. 40 КПК України). Тобто, слідчий наділений значно більшими повноваженнями і саме він є відповідальним за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій, за якість досудового розслідування в цілому. Тому видається, що вже на стадії виявлення оперативним підрозділом ознак економічних злочинів, зважаючи на складність їх документування та забезпечення отримання доказів під час кримінального провадження, повинна налагоджуватися взаємодія зі слідчим, який буде здійснювати досудового розслідування. Ефективною формою такої взаємодії, як показує багаторічна практика, виступає створення слідчо-оперативної групи, до складу якої повинні входити окрім слідчих й співробітники оперативного підрозділу, які проводили оперативний пошук ознак економічних злочинів.

Підводячи підсумок викладеному зазначимо, що взаємодія оперативного підрозділу і слідчого повинна починатися з моменту повідомлення органу досудового розслідування про виявлення ознак економічних злочинів до завершення оперативно-розшукових заходів. Це дозволить слідчому своєчасно «підключитися» до документування злочинної діяльності і разом із співробітниками оперативного підрозділу скласти узгоджений оптимальний план проведення як гласних, так і негласних слідчих (розшукових) дій після початку досудового розслідування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України № 2135-ХІІ від 18.02.1992 р. (з наступними змінами і доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/ed20120613
2. Волобуєв А.Ф. Економічні злочини: поняття та проблеми розробки методик розслідування / А.Ф. Волобуєв // Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. – Одеса: Юридична література, 2003. – С. 35-39.
3. Орлов Ю. Ю. Застосування оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності міліції (теорія і практика) / Ю. Ю. Орлов. – К.: КНУВС, 2007. – 559 с.
4. Бандурка О. М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності: монографія / О. М. Бандурка. – Харків: Золота миля, 2012. – 620 с.
5. Гула Н. Л. Виявлення підрозділами ДСБЕЗ злочинів, що вчиняються у сфері цільових спеціалізованих державних фондів / Н. Л. Гула // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 4. – С. 319-329.
6. Проблеми та перспективи удосконалення протидії діяльності суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності [монографія]. – К.: Алерта, 2012. – 298 с.
7. Господарський кодекс України від 16.01.2003 року № 436-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
8. Варчук О. Г. Виявлення ознак конвертаційного центру при розслідуванні економічних злочинів / О. Г. Варчук // Теоретичні і практичні проблеми кримінального судочинства: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк 19 жовтня, 2012 р.) – Донецьк: ДЮІ МВС України, 2013. – С. 206-208.